

BAT-BATEKO BERTSOAK EPAITZEKO IRIZPIDEAK:

2005EKO TXAPELKETA NAGUSIA

AURKIBIDEA

Hitzaurrea

Sarrera

1. Gaia

2. Hizkera

3. Neurria

4. Errima eta oinak

5. Doinua

6. Testua

7. Baliabide paratestualak

8. Denbora

Epai-mahaiaren oharra

HITZAURREA

Bat-bateko bertsoak epaitzeko irizpideak eman ditugu liburuxka honetan. Ez da gauza berria. Bertsozale Elkartek lehen ere argitaratu izan ditu halako irizpideak¹, eta orain berriro heldu nahi izan dio zeregin horri. Izan ere, bat-bateko bertsoak epaitzeko, ez dago behin betiko irizpiderik ematerik. Bertsogintza garaian garaiko gizarte-ezaugarriei lotua egon izan da lehen eta orain, eta gizartea aldatu den bezalaxe, bertsogintza bera ere aldatu egin da, baita bat-bateko bertsoa ulertzeko modua ere. Ez da harritzekoa, beraz, bat-bateko bertsoak epaitzeko irizpideak etengabe berrikustea eta berridaztea, ezinbestekoa baita bertsogintzak aldian-aldian dituen ezaugarrien arabera izatea.

Irizpide-liburuxka hau idazten aritu den lan taldeak ahalegin berezia egin du, alde batetik, gaur egun bat-bateko bertsogintzak, oro har, zein ezaugarri dituen barneratzeko, eta, bestetik, Txapelketa Nagusiaren testuinguru berezira mugatzeko. *Bat-bateko bertsoak epaitzeko oinarri teorikoaren* jarraian idatzi dira irizpide hauek. Txosten horretaz gain, ordea, lan taldeak oso aintzat hartu ditu aurretik argitara emandako epai irizpideak, eta, funtsean, haiek berriz formulatu eta osatzea izan da bere egitekoa.

Bat-bateko bertsoak epaitzeko irizpide hauek, beraz, beste batzuen jarraipen dira, lehen egindako urratsen segida, eta, ondo bidean, gero etorriko direnen osagarri.

Epai irizpideak berridazteko lan taldea

2005eko Txapelketa Nagusiko epaile taldea eta kide laguntzaileak

1

1989ko Txapelketa Nagusiko Irizpide Nagusiak.

Euskal Herriko XI. Bertsolari Txapelketa (1993): bertso epaiketarako irizpide nagusiak. Euskal Herriko Bertsolari Elkartea. 1993

Bertso epaiketarako irizpide nagusiak. Euskal Herriko Bertsolari Elkartea, 1995ko urtarrilak 23.

Bertso epaiketarako irizpide nagusiak (Txapelketa Nagusia 97). Euskal Herriko Bertsozale Elkartea. 1997.

Bat-bateko bertsoak epaitzeko irizpideak. Donostia: Euskal Herriko Bertsozale Elkartea, 2001.

SARRERA

Txapelketa Nagusiko bat-bateko bertsoak epaitzeko irizpideak ezarri aurretik, badira epaimahaikide bakoitzak barneratuak eduki behar dituen zenbait oinarrizko kontsiderazio:

1. Bat-bateko bertsogintza komunikazio ekintza da. Entzuleengan, publikoarengan, eragitea du lehen egitekoa, eta horrek, funtsean, emozioak sortzea dakar: alaitasuna, atsekabea, hunkipena, poza, beldurra, errukia, haserrea, harridura... Komunikazio ekintza guztiak bezala, testuinguru batean gertatzen da, une eta gune jakin batean.
2. Txapelketetako jardun ereduan, lehiaketak berak eta honek dakartzan ondorioek ezaugarri bereziak eranstean dizkiote testuinguruari. Une eta gune jakineko komunikazio ekintza izanik ere, beti gogoan eduki behar da lehiaren testuinguruan sortzen dela, eta horrek eragin zuzena izaten duela bertsolarien komunikatzeko moduan, komunikazioari ezartzen dizkieten helburuetan, eta horretarako erabiltzen dituzten baliabideetan.
3. Bat-bateko bertsogintzan, komunikazio egoera da abiapuntua. Bertsoaldi bakoitza (banakakoa zein binakakoa) komunikazio egoera batetik abiatzen da. Komunikazio egoera horrek zedarritzen du testuingurua, eta komunikazio egoera bera, nagusiki, gaiak zedarritzen du; ezin da ahaztu, ordea, gaiaren formulazioak, kantuan ari diren bertsolarien ezaugarriak, aurretik sortu diren komunikazio egoerek, entzuleek... horiek guztiek ere berebiziko garrantzia dutela komunikazio egoera zehazteko orduan.
4. Bat-bateko bertsoa genero berezia da ahozketasunaren barruan. Gaur egun ahozketasunaz hitz egiten dugularik, oso gogoan eduki behar dugu ahozko generoek bestelako ereduen eragina dutela, idatzizkoena batik bat. Bat-bateko bertsogintzan ere eragin dute eredu horiek, eta horrek ondorioak izan ditu inprobisatzeko moduan eta erabiltzen den hizkeran. Inprobisatzea, gaur egun, bat-batean sortzea ez ezik, aurrez sortua bat-batean kudeatzea ere bada. Bertsogintzako hizkeran, berriz, ahozko formak ez ezik, idatzizko ereduen bitartez edo ikus-entzunezkoen bitartez barneraturiko formak ere ageri dira.
5. Bat-bateko bertsoa hainbat zatik eratzen duten osotasuna da. Plazaratu, osotasun gisa plazaratzen da, kantuz emaniko testu moduan. Bertsolariaren lana epaitzeko orduan, testu kantatua da muina. Ezin da ahaztu, ordea, testu kantatu hori sortzeko prozesuan, bertsolariak aukera asko eta era askotakoak egin dituela, eta guztiek zeresana eduki dezaketela komunikazio asmoan.
6. Bertso-epailea entzule kualifikatua da, baina entzulea hala ere. Bertsoak entzule bakoitzari modu batean eragiten dion bezala, epaileei ere modu banatan eragiten die.
7. Txapelketako bertsoa, bat-batean epaitu beharrekoa da, ezbairik gabe. Bertsoak, plazaratzen den une berean, zer indar eta balio duen neurtuko du epaileak, hori ebaluatu du.

Laburbilduz, testuinguru jakin batean eta komunikazio egoera jakin bat abiapuntu dela, bertsoa, testu kantatua, epaitzea da epailearen egitekoa. Noiz,

non, nori eta zergatik esaten den oso kontuan harturik, bereziki zer eta nola esaten den begiratuko du epaimahaiak. Egiteko hori aurrera eramateko ardurak, jarrerak, ahalmenak eta prestakuntzak bereizten du epailea gainerako entzuleengandik, eta horretan laguntzeko dira irizpide adostu hauek.

1. GAIA

- 1.1. Gaia esaten dugunean, edukiaz eta eduki hori formulatzeko moduz ari gara. Entzuleak eta bertsolariak abiapuntu berean jartzeko bitartekoa da gaia; ez bitarteko bakarra, baina bai nagusia.
- 1.2. Edukiak modu jakinean formulatu izanak ez du esan nahi abiapuntua itxia denik, bakarra izan daitekeenik. Bertsolariari utzi behar zaio erabakitzen, eduki eta formulazio jakinetatik abiatuta, gai hori zer den, zertarako den, zein helduleku duen: estu-estu hartuko duen, abiapuntu izateko erabiliko duen... Azken batean, bertsolariari gaia bere egiten utzi behar zaio.
- 1.3. Bertsoaldi bakoitza komunikazio egoera batetik abiatzen da, eta komunikazio egoera horren ezaugarri nagusiak gaiak dakartzan edukiei eta formulazioei lotuak etorriko dira. Bertsolaria errealitatean edo fikzioan kokatuko du gaiak, rol bat edo bestea emango dio, bertsolarien arteko harreman modu bat ezarriko du (binaka ari direnean).
- 1.4. Kartzelako ariketan, bertsolariak, epaileak eta entzuleak ez dira abiatzen komunikazio egoera beretik, lehen bertsolariaren kasuan izan ezik. Bigarren bertsolaritik aurrera, gaia ez da berria epaileentzat eta entzuleentzat, bai, ordea, kantatu behar duen bertsolariarentzat. Bertsolariek kantatu ahala, komunikazio egoera modu jakinean aldatu da epaileentzat, entzuleentzat eta atzetik datorren bertsolariarentzat. Epaileek bertsolariaren komunikazio egoera zein den kontuan hartuko dute, eta kartzelako gaiari lehendik kantatu dizkioten bertsoek ez dute eraginik izan behar ondotik etorriko diren bertsoak epaitzeko.
- 1.5. Bertsolariak binaka ari direnean, bien artean zertuko dute egoera hori, bien artean egingo dute hasi eta bukatu arteko bidea. Bi bertsolarien arteko elkarrietzak horiek itxura asko har ditzakete, eta, hasi baino lehen, ez dago esaterik bat bestea baino egokiagoa denik. Bertsolariak lortzen duen emaitzak egingo du bidea egoki edo desegoki, eta emaitza epaituko da.
- 1.6. Bertsolaria banaka ari denean, haren esku dago erabakitzea bertsoaldiak zein itxura izango duen; nola hasiko den, nola jarraituko duen eta nola bukatuko duen erabakitzeko, komunikazio egoera izango du abiapuntua bertsolariak, eta epailea ere komunikazio egoera horretatik abiatuko da. Banakako saioetan ere, hasi baino lehen, ez dago besteak baino egokiagoa den biderik. Bertsolariek lortzen duten emaitzak egingo du bidea egoki edo desegoki, eta emaitza epaituko da.
- 1.7. Bertsolariak binaka ari direnean, epaileak bertso bakoitza aurrekoaren segidatzat hartuko du, eta horren arabera epaituko du: gaiari nola ekiten dion, aurrekoaren arrazoibideari eta argudioei jarraitzen dien, eta nola jarraitzen dien, gaia zehazten duen eta nola egiten duen, gaia zabaldu edo eduki berriz hornitzen duen eta nola egiten duen, aurreko bertsoari zuzenean erantzuten dion eta nola egiten duen. Betiere, ahaztu gabe, aurreko bertsoaren segida den hori komunikazio egoera baten barruan ulertu behar dela.
- 1.8. Bertsolariak binaka ari direnean, bertso bakoitza, aurrekoaren segida ez ezik, osotasun baten zati ere bada. Epaileak, bertso bakoitza ez ezik, bertsolari bakoitzak osotasunaren ikuspegitik egin duen ekarpena ere epaituko du: lagunari erantzun izana, edo erantzunik eman ez izana

osotasunaren baitan ere neurtuko du; gaia elementu berriz hornitzeko ahalegina egin badu, hori ere osotasunaren baitan neurtuko du; bide berriak ireki ote dituen, eta horrek zer ekarri dion osotasunari... Batzuetan, bertso bakoitzak adieraziko du bertsolaria zer ekarpen egiten ari zaion bertsoaldiari, eta besteetan, bertsoaldiaren amaieran argiago ikusi ahal izango da hori.

- 1.9. Binakako lanean, gerta daiteke bertsolari batek aurretik esan duenaren kontrako zerbait esatea ondoren. Batzuetan, bertsoaldiaren bilakaerak zilegi bihurtzen du jarrera hori (bertsolagunak aukera eman diolako, ia behartu egin duelako...). Halakoetan, inkoherentetzat jotzen den bertsoari ez ezik, inkoherentzia eragin duen bertsoari ere arreta jarri behar zaio, eta komunikazio egoeraren arabera neurtu biak ere. Inolako justifikaziorik gabeko kontraesan edo inkoherentzia bat gertatzen denean, ordea, epaileak ezingo du ontzat eman.
- 1.10. Bertsolariari gaia ematen diotenean, ohikoa eta guztiz arrunta da haren jardunak gaia bera eta testuinguruko elementuak uztartzea; azken batean, komunikazio egoera horretan, gaia eta testuinguruko elementuak ezin bereiziak dira.

2. HIZKERA

AHOZKOTASUNA

- 2.1. Bat-bateko bertsoa ahozko jarduna da, ahozkoa eta jende aurrekoa. Beraz, guztiz normala da bat-bateko bertsogintzan ahozko mintzairaren ezaugarri diren zenbait fenomeno agertzea:
 - Bokal aldaketak: *oa -> ua* eta *ea -> ia*, adibidez, oso hedatua dago zenbait euskalkitan; errima direnean, bakoitza bere sailean errendiaraztea hobesten da: *gazia/ emazia, guztia/eztia, osoa/gurasoa, sua/musua...*
 - Kontsonante aldaketak: *ez gea / ezkea, ez da / ezta, ezdia / eztia, ez dabe / eztabe...*
 - Bokal galerak: bokal galera batzuk oso ohiko bihurtu dira bat-bateko bertsogintzan: *zun, nun, genun, nekin, zula, nula, zenula, handina, dagola...* "a" itsatsia duten hitzetan, galdu egiten da "a" hori askotan: *gauzik, grazi egin, egi bihurtu, dud-ik, falt-ik...*
 - Kontsonante galerak: *eaman, kalea, gastau, beden...*
 - Laburdurak: *eztia, etzian, gerore, ein/in, aman...*
 - Ahoskera okerrak eta zuzenketa saioak ere (gauza bat esan beharrean beste bat esan, eta berriz hastea, adibidez) ahozko mintzaiaren ezaugarri diren arren, komunikazioan eragozpena sortzen duten neurrian eragina izan dezakete epaian.
- 2.2. Ahozko mintzaira askotarikoa da gaur egun Euskal Herrian. Hainbat euskalki, azpi-euskalki eta hizkera daude, eta bakoitzak ditu bere arau fonetikoak, ahoskera-moduak, joskerak, lexikoa... Halaber, berezko euskalkirik ez duten euskaldunak ere badira. Aniztasun hori aurki daiteke nola bertsolariengan hala entzuleengan ere.

- 2.3. Bertsolaritza jendaurreko jarduna denez, jendaurreko hizkera erabili behar du bertsolariak. Kontuan hartuko du, halaber, Euskal Herriko txapelketa izanik, Euskal Herri osoko entzuleari kantatzen diola.
- 2.4. Bertsolariak oso txokoko diren erabileretara jotzen badu, arriskua du komunikazioa eteteko.

AHOZKOA ETA IDATZIA

- 2.5. Gaur egun, gizarte modernoetan, ahozko eta idatzizko moldeek hurbileko harremana dute. Ahozkoa eta idatzizkoa elkarri etengabe eraginez bizi dira. Bat-bateko bertsogintzan, beraz, elkarren ondoan ager daitezke ahozko mintzairako formak eta egiturak, eta hizkuntza idatzikoak. Bestela esan, euskalkietakoak eta euskara batukoak. Bitasun hori hizkuntzaren alor guztietan ager daiteke: fonetikan, morfologian, sintaxian, lexikoan...

KOHERENTZIA

- 2.6. Bertsolariak komeni zaion hura erabiltzeko joera izan du bere jardunean lehen eta orain. Gaur egun Txapelketa Nagusian parte hartzen duten bertsolariek, beren euskalki edo mintzairako formak ez ezik, beste euskalkietakoak ere ezagutzen dituzte, eta euskara batukoak ere bai. Guztiz zilegi da bertsolariek batzuk eta besteak erabiltzea, komeni zaienaren arabera.
- 2.7. Bertsolariari gutxieneko koherentzia ere eskatu behar zaio, bere jardunak ez dezan eduki anabasa itxurarik. Koherentzia neurtzeko orduan, bertso bakoitza edo bertsoaldia izango da muga. Neurtzeak edo errimatzeak lekarketen koherentzia falta ez litzateke egokia. Berezik zaindu beharrekoa izango da morfologia:
- Deklinabide atzizkiak ez nahastea: batean *-gaz* bestean *-arekin* eta bestean *-kilan*, adibidez.
 - Adizki jokatuak ez nahastea: *gerade* batean eta *gera* bestean...
 - Hika/zuka/berorika erregistroak nahasian ez erabiltzea

Euskalki guztien lexikoaz baliatzea aberasgarria izan daiteke.

ZUZENTASUNA

- 2.8. Bertso hizkerak zuzena izan behar du, euskararen arauak urratzen ez dituenak. Hizkuntzazko akatsek nabarmen jaisten dute testuaren kalitatea, eta akatsa nolakoa den, horren arabera jokatu du epaileak.
- 2.9. Akats batzuk aipatzearren:
- Adjektiboak eta adberbioak ez bereiztea: *hobe-hobeto: hobeto da, hobe esanda; txarrago nago, txartoago da.*
 - Konparatiboak eta superlatiboak ez bereiztea: *gehiago-gehien, gutxiago-gutxien, handiago.*
 - Ezetza birritan esatea: *ez dakit ezer ez; ez du ikusten ezer ez...* Edo behin ere ez: *Zer nahi duzu? Ezer. Noiz esaten duzu egia? Inoiz.*
 - Ezezkoetan, partitiborik ez erabiltzea: *ez daukat indarra, ez dut esango gezurra...*

- Aditzaren denborak erratzea: *ona (izango) litzateke, komeniko litzateke...* behar den lekuan, *ona izango zen, komeniko zen...*
 - Erdaretako kalko okerrak: *gol berri bat sartu du / Aldaketa eman da / Hain da pobrea, dirua besterik ez duela*
- 2.10. Epaileak oso zorrotz zainduko du bertsolariak hizkuntza zuzen darabilten ala ez, baina gogoan hartu behar du zenbaitetan ez dela erraza jakitea erabilera bat zuzena den ala ez. Epaileak ezin du okertzat jo berari arrotz gertatu zaiolako soilik, eta inguruko epaileekin argitzeko aukera izango du.
- 2.11. Bat-bateko bertsogintzan erabilera bat zuzena den edo ez erabakitzeke, epaileak ez ditu hertsiki hartuko idatzizko hizkuntzaren arauak.

EGOKITASUNA

- 2.12. Komunikazio egoera batean, erabilera bat bestea baino egokiagoa izan daiteke. Parte-hartzaile jakinak direlako, testuingurua era batekoa delako, hartzaileek ezaugarri zehatz batzuk dituztelako, helburua lortzeak betebeharrak batzuk ezartzen dituelako... erabilera bat bestea baino egokiagoa gerta daiteke.
- 2.13. Epaileak neurtuko du bertsolariak zer ahalegin egin duen bere hizkera komunikazio egoerari egokitzeko, eta ahalegin hori saritu egingo du hala dagokionean: rol jakinei loturiko erregistroak erabiltzea; alor semantiko jakineko hitzak edo terminoak erabiltzea gaiaren edukiek edo formulazioak bide ematen dutelako; euskalki jakinean kantatzea sinesgarritasun gehiago emateko rol bati; tonu, jarrera, ikuspegi bat indartuko duten hizkuntz elementuak baliatzea...

3. NEURRIA

BERTSO-LERROEN NEURRIA

- 3.1. Estrofa bakoitzak bere molde metrikoa du, eta molde metriko hori silabaka neurtzen da. Bertsolariak estrofa bakoitzaren molde metrikoa errenditu beharko du, eta hala egiten ez duenean, gaizki neurtu duela esango dugu, eta akats moduan hartu.
- 3.2. Handikoen saileko estrofeak 10/8 dute molde metrikoa, eta txikikoen sailekoek 7/6.
- 3.3. Estrofa bertsolariak hautatzen duenean, gerta daiteke bertsolariak bestelako molde metrikoak dituzten estrofak hautatzea, edo estrofa jakin bati molde metrikoa aldatzea. Bertsoaldia osatzen duten bertso guztiak molde metriko berean egitea erabakitzen badu, bertso guztietan berdin jokatu beharko du.
- 3.4. Estrofa bertsolariak hautatzen duenean, zilegi da bertsoaldi horretan molde metrikoa aldatzea, baldin eta komunikazio asmoak justifikatzen badu.
- 3.5. Etena doinuaren arabera egin behar da. Batzuetan derrigorrezko izango den bezala, zenbait doinutan ez da beharrezkoa izango.
- 3.6. Ez da zuzena bertso-lerrotik bertso-lerrorako gunean hitza puskatzea:

Hamaika aldiz egoten zineten zuek guri itxoiten

- 3.7. Diptongo haustea (ga-ur, se-i, na-u) ez da ontzat emango, eta hiatoak desagitea ere ez (ba-goaz, zuek...). Kontuan hartu behar da, ordea, zenbait euskalkitan badirela goranzko diptongoak (Nafarreraren barruko zenbait mintzairatan eta ekialdeko zenbait euskalkitan), eta horiek ezin dira juzgatu akats moduan. Horrez gainera, erdaretatik datozkigun mailegu askok goranzko diptongoak dituzte.
- 3.8. Aspirazioak ere (h) sor ditzake neurrian gorabehera batzuk. Gaur egun, ekialdeko euskaldunek soilik egiten dute aspirazioa, eta horrek eragina du hitzak ebakitzeko orduan.
- 3.9. Sinalefa lizentzia onargarria da.

ESTROFEN NEURRIA

- 3.9. Edozein neurri motatako bertsoak lor dezake, berez, puntuazio gorena.
- 3.11. Bertsolariak jakin behar du estrofa bakoitzak eskakizun batzuk dituela, eta eskakizun horiek bete behar dituela bere jardunean. Estrofen eskakizun horiek aintzat hartuko ditu epaileak bertsolariaren lana neurtzeko orduan, baina zenbait erabilera ez dira izango barkagarri zailtasun-aitzakian: testu zati ustelak, batik bat. Testu zati usteltzat joko dira betegarri huts diren zatiak.

4. ERRIMA ETA OINAK

ERRIMA

- 4.1. Bertso orok errima behar du. Bertsoaren puntu amaierako hitzek (oinek) elkarrekin behar duten hoskidetasuna da errima (*ditu* eta *harritu* bertso bereko oin izango balira, "-itu" litzateke errima).
- 4.2. Bertsolariarentzat, betebeharra da errimatzea eta errimaren betebeharrak errespetatzea. Gaur egungo bat-bateko bertsogintzan, hauek dira errimaren gutxieneko betebeharrak:
- oin bakoitzaren azken silabako kontsonanteek hoskide izan behar dute eta bokalak bera izan behar du, adibidez: *lege, hobe, pare, daude...*
 - azken silabako bokala "a" baldin bada, azken aurreko silabako bokalak ere errimatu egin behar du: *gogoa, aroa, hegoa...*
Azken silaba hori kontsonantez bukatzen denean, ordea ("k" ez beste kontsonante guztiak sartzen dira hor), aski izango da azken silabako "a" horri eustea: *maiatz, latz, urrats, behatz...*
- 4.3. Esan dugu kontsonante-bokalen arteko hoskidetasuna dela errima. Gaur egungo bat-bateko bertsogintzan, honela taldekatzen dira kontsonante hoskideak:

I) B-D-G-R

algara	atera	bira	albora	ardura
--------	-------	------	--------	--------

baba gara bolada hala da	batera greba sega	dira erdira ari da hobe da	nora igo da gora tira	hura ura duda boda	muga
....					
bare gabe sare xuabe labe	errege fede lege ere bere	lankide bide senide nire hire		kolore dotore lore hobe ohore	
....					
ari kantari arnari gari	segi ageri neri begi	hori inori gori hilobi	negu eredu zeru erregu	dugu helburu zaitugu inguru	
....					

II) P-T-K

zarata mapa ataka data	beta iseka arreta tarteka	jarrita barrika tripa	bota nota	uka jota joka	galduta burruka maluta
....					
ate kate alkate jotake	bete daiteke neke egiteke	ote dote bote tope	dute nuke truke bertute	erabaki kezkatiki daki	tapaki
.....					

III) L

epela bestela gaudela ustela	odola inola gola axola	angula dugula tipula sekula	azala dezala berehala makala
.....			
bale zale eskale dale!	talo txalo erregalo auskalo		

IV) IL

bila mutila pila dadila	saila zaila maila abaila
----------------------------------	-----------------------------------

V) M-N

ama esana zama lana	dena izena pena dena	ona broma gizona egona	eguna laguna ezaguna duguna
------------------------------	-------------------------------	---------------------------------	--------------------------------------

VI) IN

egina ezina	baino laino	mingaina gaina
----------------	----------------	-------------------

	bagina mina	oraindaino haraino		liraina		gaztaina	
VII) S-Z-X							
	Erreza	ihesi		oso		usu	goza
	babesa		hezi		eroso	duzu	poza
	beza	hesi		gozo		musu	arrosa
	promesa		merezi		zozo	luxu	osa
							
	lazo	izu		hasi			
	akaso	dakizu		hazi			
	paso	mukizu			galarazi		
	eraso	zaizkizu			ikasi		
							
VIII) TS-TZ-TX							
	antza	hitza		etzi		hutsa	
	dantza	bizitza		etsi		kamutsa	
	zalantza		bitza		hemeretzi		putza
	esperantza	murritza			gaitzetsi		bilutsa
							
	hotza	atzo		baratza			
	bihotza		atso		erratza		
	zorrotza		garatxo			latza	
	gorotza		amatxo			akatsa	
	...						
IX) RR							
	zaharra		ederra		gogorra		elurra
	bakarra		okerra		zilborra		zakurra
	baldarra		alferra		gorra		beldurra
	arra	xerra		zorra		apurra	
							
	jarri	barre		larru			
	ekarri	batzarre			barru		
	elkarri	arre		esparru			
	sarri	larre		amarru			

X) Diptongoak: au, ai, eu, ei, oi

Diptongoak berez nahikoa indarra baduenez, ez du aurreko kontsonanteak errimatu beharrik. Esate baterako:

gai	sasoi	nau
zai	morroi	lau
alai	jipoi	hau
lasai	peoi	gau

4.4. Euskarak eskaintzen dituen zenbait ahalbide baliabide egokiak dira hitz hoscideak sortzeko. Bertsolariak bere nahierara erabil ditzake horiek guztiak, hizkuntzaren eta errimaren arauak errespetatzen baditu:

- era guztietako atzizkiak
- hitz elkarketa
- aditz konposatuak

- 4.5. Bertsolariari, errimatzeko orduan, gutxieneko arauak errespetatu ditzala eskatu behar zaio, eta hortik abia dadila zer zerekin eta nola errimatu nahi duen erabakitzeko orduan.
- 4.6. Epaileak neurtuko du bertsolariak gutxieneko arauak betetzen dituen ala ez, eta oso gogoan edukiko du bertsolariak aukera bat baino gehiago duela eskura: errimaren gutxieneko arauak betetzera mugatu edo hoshikidetasun zabalagoak bilatu; errimari garrantzi gehiago edo gutxiago eman komunikazio estrategian; errima betebeharrak soiltzat hartu edo lilura-iturri bihurtu... Hoshikidetasunari eta horren funtzioari erreparatzeaz gain, ordea, epaileak oinak eta horien funtzioa zainduko du batik bat.

OINAK

- 4.7. Oina deitzen zaio puntu bakoitzaren bukaeran doan hitzari, eta oinek errimatu egin behar dute. Oinak, errima-hitz direnez, berez dira enfatikoak, eta gaur egungo bertsogintzan, bertsoaren antolamendua baldintzatzen duen garrantzia har dezakete.
- 4.8. Errimaren arauak eta hoshikidetasun legeak oinetan hartzen dute gorputz, esanahi jakina duten hitzetan. Errimak bere legeak baditu ere, errimaren balioa, funtzioa eta garrantzia oinei eta horien esanahiari lotuta neurtu behar dira. Errimaren arauak zorrotz betetzeak, edo hoshikidetasun joko estuak baliatzeak ez du esan nahi, besterik gabe, oinak aberatsak direnik.
- 4.9. Oinen balioa, funtzioa eta garrantzia neurtzeko, bertsoa osatzen duten gainerako osagaiekin harremanetan egin behar da, eta komunikazio egoera jakinetik abiatuta. Komunikazio egoera batzuetan (gaiak, formulazioak edo egoerak bide ematen duelako), oin batzuek indar berezia har dezakete.
- 4.10. Bertsolariak erabakiko du oinek zer garrantzi hartuko duten komunikazio estrategian.
- 4.11. Epaileak oso gogoan edukiko du bertsolariak ahalegin handia egiten dutela oinak lantzeko, gutxi erabilitako hitzak bilatu eta bertsoara ekartzeko, esparru semantiko zahar-berriak arakatzeko... Ahalegin horiek guztiak testu kantatuan gauzatuko dira, eta komunikazio egoera jakinetik abituko dira. Hortxe neurtuko ditu epaileak, gainerako elementuekin harremanean.
- 4.12. Potoa:
 - I) Bertso batean oin bera, adiera ber-berarekin, behin baino gehiagotan erabiltzea da potoa. Adiera ber-bera ez baldin badute, inolaz ere ezin da pototzat juzgatu. Potoa akatsa da.
 - II) Oin bihurtu diren hitzek, berez, esanahi jakina dute, baina epaileak ez dio horri erreparatu behar, hitz horrek esaldi katean (bertsoan) hartu duen esanahiari baizik. Eta ez du ahaztu behar hitz batek esanahi jakina har dezakeela, esaldi katean ez ezik, baita komunikazio egoera jakin batean ere (gai, egoera, rol... jakinean).
 - III) Potoaz baino potoez hitz egitea egokiago da; ez baita berdin lapsus baten erruz egindakoa, hau da, hitz bat pentsatu eta beste bat esatea (garbi ikusten denean) eta bertsoak alde egin eta ezinbestez sartutakoa.
 - IV) Epaileak oso gogoan edukiko du euskarak ere badituela baliabide batzuk formaz berdin diren edo diruditen hitzek adiera desberdina izan dezaten.

Zenbait jarraibide zerrendatuko ditugu ondoren, formaz berdin baina adieraz desberdin diren hitzen arteko harremana egoki juzgatzeko:

- Kategoria gramatikal bera ez badute, ez dute adiera bera edukiko:
 Pertsona heldua (izenondoa)
 Kanpotik heldua (aditza)
- Hitz elkarketa bidez sortzen diren hitzek, bigarren osagaia bera izanik ere, bakoitzak bere adiera du: pilotaleku, topaleku...
- Zenbait aditzek aukera eskaintzen dute aditz konposatuak sortzeko; aditz konposatu horiek, bigarren osagaia bera izanik ere, ez dute adiera bera:
 hitz egin / huts egin / alde egin
 galde egin /alde egin /galdegin
 hitzeman/antzeman/atzeman/antz eman
- Aditz laguntzaile monosilaboak (da, du, naiz, dut...) eta zenbaki monosilaboak (bat eta bi) ez dira poto, baldin eta aurreko hitzek errimatzen badute. Bestela bai. Beti baliabide aberatsa izango ez bada ere, ez da poto. Ezta "hartu du" eta "sartu du" ere.
- Polisemia kasuak ere badira:
 (...)
 Denok txoratzen gaitu
 bere bertso *berriz*;
 aho sapai ederra
 eztitsua *berriz*
 ez dakit holakorik
 sortuko dan *berriz*.

5. DOINUA

- 5.1. Bertsoa testu kantatua da, eta, beraz, testua eta doinua dira osagai nagusiak. Bertsolariak testuaren eta doinuaren bitartez bideratzen du, gehienbat, bere komunikazio asmoa.
- 5.2. Bertsolariek ia beti dute doinua hautatzeko modua. Lehenik doinua aukeratu egiten dute eta gero eman edo plazaratu. Epaileak begiratuko du bertsolariak zer doinu aukeratu duen eta nola eman duen, eta gogoan hartuko du doinu aukera eta emateko modua funtsezko elementuak direla komunikazio asmoa gauzatzeko orduan.
- 5.3. Doinuak era askotakoak daude. Bakoitzak ditu bere ñabardurak (tradiziozkoak batzuetan, egoera jakinei lotzetik datozenak besteetan...), indarguneak, espiritua, barne egitura... eta ezaugarri horien eraginez, doinu batzuk egokiak izan daitezke komunikazio egoera jakin baterako, beste batzuk oso egokiak izan daitezke eta beste batzuk ez hainbeste.
- 5.4. Guztiz zilegi da bertsolari batek bere bertsoaldia ez doinu bakarrean egitea. Berbaldia antolatzeke orduan, doinua aldatzea izan daiteke komunikazio estrategiaren ardatza. Bertsolariak, hala jokatzeko duenean, garbi utzi behar du aldaketa horrek zein helburu duen, eta ezinbestekoa izango zaio beste zenbait osagaien bidez egitea hori: testuaren bidez, berbaldiaren tonuaren bidez, jarreraren bidez, gorputzaren bidez.

- 5.5. Bertsolariek doinu berri bat plazaratzen dutenean, baliteke epaileari arrotz gertatzea, eta horrek are gehiago zailtzea epailearen lana doinuaren eta testuaren arteko loturak nolakoak diren epaitzeko orduan; halakoetan, epaileak ahalegin berezia egingo du doinu arrotzak ez diezaion sortu oztoporik testua barneratzeko eta egoki juzgatzeko.

6. TESTUA

- 6.1. Bat-bateko bertsoa osatzen duten hizkuntz elementu guztien multzoari deitzen diogu testua.
- 6.2. Bat-bateko bertsoa osatzen duten hizkuntz elementuek hainbat eduki eta erreferentzia biltzen dituzte, hainbat argudio eta argudiatzeko hainbat modu, eta horiek adierazten dute nagusiki zein den bertsolariaren komunikazio asmoa.
- 6.3. Bertsolariak, testua aukeratzen duenean, bere argudioak eduki eta erreferentzia jakinekin osatzen dituenean, komunikazio egoera batetik abiatuta egiten du. Komunikazio egoera horretatik abiatuta, eta helburu jakina lortzeko, bertsolariak honako aukera hauek ditu:
- berak une hartan sortu
 - berak aurrez sortu, landu eta une hartan ekarri
 - besteek sortu eta berak aurrez landu, eta une hartan ekarri

Aukera guztiak dira, berez, zilegi. Lehendik berak edo beste norbaitek sortu dituenak komunikazio egoera jakin batera ekartzea meritu handikoa izan daiteke, betiere egoki badator. Intertestualitate horrek, baina, topiko eta plagio arriskuak ekar ditzake.

- 6.4. Bertsolariak, berez, ez dauka mugarik edukiak eta erreferentziak, argudioak, aukeratzeko orduan, eta inork ezin dizkio jarri (ez ideologikoak, ez estetikoak, ez sozialak...). Bertsolariak ikusiko du zein argudio erabili nahi dituen eta zertarako erabili nahi dituen: entzulearengan emozio jakin batzuk sortzeko, aurkariaren ikuspuntuari aurka egiteko, bere ikuspuntua indartzeko, testu poetikoki bikaina egiteko....
- 6.5. Bertsolariak erabili dituen argudioei eta argudiatzeko moduei erreparatuko die epaileak, eta horien balioa neurtuko du. Argudio baten balioa neurtzeko, epaileak aintzat hartuko du unean uneko komunikazio egoera zein den (gaiak zein edukiren eta zein formulazioaren aurrean jarri duen bertsolaria, testuingurua nolako den eta zein bilakaera eduki duen), eta aintzat hartuko du halaber bertsolariak nola antolatu, formulatu eta plazaratu dituen argudio horiek.

BALIABIDE POETIKO-ERRETORIKOAK

- 6.6. Bertsolariak beti aukeratu egiten ditu argudioak (eduki eta erreferentziak), antolatu egiten ditu, formulatu, eta, azkenik, plazaratu. Jardun horretan, baliabide poetiko-erretorikoak erabiltzen ditu.
- 6.7. Baliabide poetiko-erretorikoek ez dute, berez, bertsoa on egiten. Erabiltzen diren baliabideek, bakoitzak duen funtzioaren arabera du balioa, eta ez bere formagatik, itxuragatik. Baliabide horiek berbaldiaren osotasunean zentzua

gutunean soilik dira egokiak. Bertsoa txartu ere egin dezakete egoki baliatu ezean, edo betegarri huts gisara erabili direnean.

BETELANA

- 6.8. Bat-bateko bertsogintzak, bere ezaugarriak direla eta, argudiatzeko modu bat ezarri du: azken arrazoian indar egitea. Azken arrazoia bezala, ordea, gainerako edukiak ere hautatu, antolatu eta formulatu egiten ditu bertsolariak. Horri deitzen zaio betelana, azken arrazoiria iritsi bitartean bertsolariak sortzen duen testuari. Testu horrek biltzen dituen eduki eta erreferentziak bertsoaren funtsezko elementuak dira, horiek gabe ez baitago bertsorik.
- 6.9. Bertsoaren balioa neurtzeko, azken arrazoia bezain garrantzitsuak dira ordu arteko eduki eta erreferentziak, horiek antolatze eta formulatzeko moduak ematen edo kentzen baitio indarra bertsolariak komunikatu asmo duenari, bat-bateko bertsoaren eta berbaldiaren osotasuneko ikuspegiari.
- 6.10. Betelanak osotasunari mesede edo kalte egin diezaioke. Betelana egokia izango da komunikatu asmo den hori indartzeko balio duen neurrian, eta desegokia izango da komunikatu asmo den horri traba egiten dionean.

7. BALIABIDE PARATESTUALAK

- 7.1. Testuz kanpoko elementuak dira baliabide paratestualak, eta, horiek ere, bertsoaldiaren zati dira. Gorputz adierazpideak eta kantaera dira baliabide paratestual garrantzitsuenak.
- 7.2. Bertsolariak, esan bezala, hautatu, antolatu, formulatu eta plazaratu egiten ditu edukiak, testu kantatu moduan plazaratu ere. Epaileak, bertsolariek plazaratzen dituzten edukiei ez ezik, eduki horiek plazaratzeko moduari ere begiratuko dio, bertsolariek egin dituzten aukera horien guztien komunikazio-arrakasta ez baitago soilik aukera egokia egin izanaren menpe; plazaratzeko moduak ere berebiziko garrantzia du horretan.

GORPUTZ ADIERAZPIDEAK

- 7.3. Bat-bateko bertsoa den komunikazio ekintzan, bertsolaria bere gorputz espresioaz baliu daiteke, komunikazio egoera jakinean berak egin dituen aukera guztiak (doinua, neurria, edukiak, ikuspegia, kantaera...) eraginkorrak izan daitezten.
- 7.4. Epaileak kontuan hartuko du bertsolariaren gorputz adierazpideak komunikazio estrategian zer garrantzi eta zer eragin duen. Keinuek eta, badute beren funtzioa, baina nekez beteko dituzte testuaren hutsuneak.

KANTAERA

- 7.5. Bat-bateko bertsoa plazaratzeko orduan, kantaerak berebiziko garrantzia du, bertsoa kantuz emateko moduak baldintza baitezake, askotan eta askotan, komunikazio ekintzaren arrakasta.
- 7.6. Kantaeraren adierazle nagusiak honako hauek dira: entonazioa, hitzen ebakera, ahotsaren modulazioa, erritmoa... Bertsolari bakoitzak, gutxi-

gehiago, badu bere kantaera, eta zenbait aukera baliatzeko modua ere badu: entonazio bat edo bestea aukera dezake, erritmoarekin joka dezake (bizitu edo moteldu), ahotsa molda dezake, doinua *kantatu* egin dezake, edo interpretatu, edo bere erara eraman. Aukera horiek bertsolariaren esku daude.

- 7.7. Epaileak arretaz zainduko du bertsolariak zer aukera egiten duen, eta aukera hori nola lotzen zaion komunikazio estrategiari eta bat-bateko bertsoaren eta berbaldiaren osotasunari. Bertsolariak kantatzerakoan egiten dituen geldialdiak, aukeratu duen erritmoa edo egiten dituen erritmo aldaketak, ahots gorabeherak... guztiz baliabide garrantzitsu eta eraginkorrak izan daitezke. Halere, komunikazioa galarazten duten geldialdi nabarmenak eta entzuleari sufriarazten dioten isiluneak zigortu egingo dira.

8. DENBORA

- 8.1. Gaia edo puntua ematen zaionetik bertsotan hasi arte edo saiokideari erantzuten hasteko, bertsolariak hartzen duen denboraz ari gara. Kantari hasi aurreko denbora luzeegiak oso itsusi ematen du. Halere, ariketa bakoitzaren berezitasunak kontuan hartuko dira denbora neurtzeko orduan. Ez dira berdinak bakarkako bertsoaldi baten aurreko denbora, edo puntuari erantzutetako, edo binaka kantatu aurrekoa.

EPAI-MAHAIAREN OHARRA:

Epaileak 0tik 10era neurtuko du bertso bakoitza, banan bana neurtu ere. Edonola ere, eta bertsoaldi osoaren puntuazioa izango da erreferentea, izan ere, bertsoaldiari osotasuna, koherentzia, kohesioa eta ulergarritasuna eman diezaioketen elementuak azken bertsoaren puntuazioan bil ditzake. Hortaz, osotasun baten baitan ulertu behar da epaileen puntuazioa.